Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Kastebolde

Tyske flygtninge på Sydamager 1945-1947

Dines Bogø

TIL ARNE STAUTZ

FRA DINES BOG

29. AUGUST 1993

Dines Bogø

Kastebolde

Tyske flygtninge på Sydamager 1945-1947

KASTEBOLDE
Tyske flygtninge på Sydamager 1945-1947.

© Dines Bogø, juli 1993

Forlag: D.Bogø, 2791 Dragør

Tryk: B.Thorgils A/S, 2770 Kastrup

ISBN: 87-984422-5-2

Udgivet med støtte fra:
Gunnar og Birgith Haastrup-Vig's Fond
og Dragør kommune.

Flygtningelejren "Backersminde" 1946. (Foto: Dragør Lokalarkiv).

Foto på omslag:
Maj 1947. Dragørlejren barak 41 kort tid før lejren blev nedlagt. Billedet er optaget fra rullebanen "Den kvarte Lagkage". (Foto: Arne Lindberg).

Forsidefoto:
Lejr. 132 i Storkøbenhavn 1946. Store Maglebylejren. (Foto: Edvin Kræmer)

Tysk kanonstilling ved Backersmindelejren pakkes sammen den 6. maj 1945. Dagen efter marcherede mandskabet mod Korsør. (Foto: Poul Petersen).

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Indledning	7
Evakuering og indkvartering	9
Kaos	10
Forholdene på Sydamager	11
De skal alligevel ikke hjem	15
Flygtningene i forlægningerne	15
Svenske barakker	16
Den lokale administration	18
Gensidig modvilje	18
Fraternisering	19
Straffelejrene	20
Skole, værksteder og sundhed	20
Kirkelige handlinger	21
Adspredelser	23
De 6 lejre	25
Backersmindelejren	25
Krokodillelejren	26
Udflytterlejren Dragør	32
Store Magleby Lejren	35
Ryvejslejren	41
Straffelejren på Nordre Dragørvej	44
Hjemsendelse	45
Tilbageblik	46

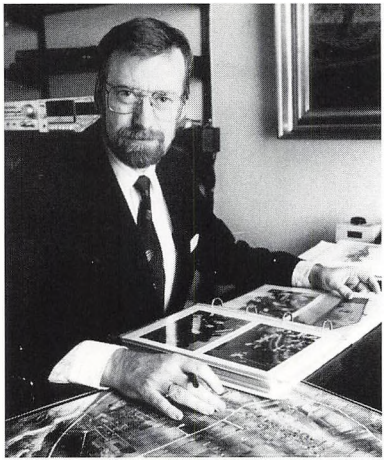

Dines Bogø

Historisk interesseret tilflytter, der i flere år har skrevet artikler til lokalavisen Dragør Nyt.

TIDLIGERE ER FØLGENDE UDSENDT:

Sophus Falck og redningskorpsene i Dragør.

Autoparken i Dragør.
(Benzinstation samme sted i over 65 år).

Villa Pax i centrum.
(Gestapo og modstandsbevægelsen i Dragør).

Fra hangar til Hollænderhallen.
(Tysk hangar, der blev ombygget til sportscenter).

KILDER:

Dragør Lokalarkiv, Rigsarkivet, Landsarkivet for Sjælland, Københavns Bymuseum, Frihedsmuseet, Det Kgl. Bibliotek, St.Magleby kommune, Dragør kommune, private arkiver og mange Dragør-borgere. Interview med tidligere CB-vagter, militærpersonel, lejrchefer, politifolk, modstandsfolk, tyske flygtninge m.fl.

LITTERATUR:

Avner for vinden, Edvin Kræmer 1947

Befæstningsanlæg i Danmark 1858-1945, Miljøministeriet, Peter Thorning Christensen 1990

5 Aar, Besættelsestiden i billeder, Ernst Mentze 1945

Fem års kamp for friheden, Niels Jørgensen 1967

Flygtninge i Danmark 1945-49, Flygtningeadmistrationen 1950

Hvem - Hvad - Hvor, Politikens forlag 1945-1950

Krigen i billeder, Ole Smith 1946

Mennesker i malmstrøm, Arne Gammelgaard 1981

Tyske flygtninge i Danmark", Statens Filmcentral 1948/49

De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949, Henrik Havrehed 1987

Indledning

For 50 år siden begyndte Den tyske Værnemagt for alvor at interessere sig for området uden for Kastrup Lufthavn. I midten af 1943 blev de første bygninger på Sydamager beslaglagt, og samtidig planlagde Værnemagten etableringen af hangarer, lejre, rullebaner, flyverskjul og FLAK-stillinger i Store Magleby-området.

I marts 1945 blev kommunerne ved Kastrup Lufthavn gjort til "Schutzbereich" (Værnemagtsområde), og dette medførte bl.a. at alt arbejde, herunder opførelse og ændring af bygninger, samt ændring af vejanlæg, skulle godkendes af Den tyske Værnemagt.

Efter kapitulationen blev lejre og hangarer i stor udstrækning omdannet til egentlige flygtningelejre.

Fra foråret 1945 til efteråret 1947 var der i daværende Store Magleby kommune på Amager anbragt tyske flygtninge. I en periode i 1947 var der omkring 5.000 flygtninge fordelt på 6 lejre.

Flygtningene var i foråret 1945 blevet evakueret med skib fra de østlige tyske områder. En del var sendt til Sønderjylland, men mange blev sejlet direkte til København. Fra Frihavnen i København blev flygtningene i første omgang fordelt til skoler, idrætshaller o.l. I mindre udstrækning var flygtningene i begyndelsen indkvarteret i tyske anlæg.

Dines Bogø

EVAKUERING OG INDKVARTERING

I forbindelse med Den Røde Hærs fremrykning mod Tyskland ved årsskiftet 1944-45, blev befolkningen i de østlige områder evakueret. Det første skib med civile og sårede soldater fra Østprøjsen anløb Københavns havn i februar 1945.

Indtil dagene omkring befrielsen i maj anbragte tyskerne nær ved 250.000 flygtninge i Danmark. I Storkøbenhavn havde tyskerne i stor udstrækning brugt beslaglagte skoler til indkvartering. I første omgang skoler på Østerbro i nærheden af Frihavnen; men allerede fra marts så man flygtninge på gaderne i hele Storkøbenhavn.

Foto og tekst fra bogen "5 Aar": Foråret 1945:

Dagligt ser man horder drage gennem Gaderne, ofte med fornærmelige Tilraab til den danske Befolkning. I Forretninger rekvirerer de, hvad de ønsker, og faar de ikke deres Vilje, hænder det, at der tilkaldes tysk Politi som sørger for, at deres Landsmænds Ønsker opfyldes - og Forretningen lukkes ofte som Straf een eller to dage.

Flygtninge indkvarteret i en skole.

Den tyske Værnemagt sørgede for indkvartering og forplejning. Flygtningene modtog lommepenge og handlede i stort omfang i butikkerne. Der opstod en hel del gnideri, når flygtningene forsøgte at købe rationerede varer i butikkerne; men endnu havde de Værnemagten og andre tyske korps til at beskytte sig mod danskerne.

KAOS

Det var de danske myndigheder, der umiddelbart efter kapitulationen måtte tage sig af flygtningene. Over 35.000 flygtninge befandt sig stadig på skibe på vej til Frihavnen eller i selve Frihavnen.

I begyndelsen koncentrerede man sig om forplejningen og behandling af syge på de steder, hvor Værnemagten havde efterladt dem. De danske myndigheder regnede med, at flygtningene skulle tilbagesendes meget hurtigt.

Kort tid efter befrielsen udsendte Luftværnschefen for Storkøbenhavn "Reglement for de tyske Flygtningelejre i Storkøbenhavn". Heri præciseredes det, at det var strengt forbudt for flygtningene at forlade lejrene og at lys i lejrene kun måtte tændes i tilfælde af sygdom. Våben, rationeringsmærker og danske penge skulle afleveres, og lejrchefen skulle hver dag aflevere en liste over flygtninge, inden forplejning blev udleveret.

Udgangsforbuddet var begrundet med frygt for epidemier og samtidig ønskede de danske myndigheder at registrere flygtningene med henblik på den forestående hjemsendelse.

Socialministeriet og Indenrigsministeriet fik til opgave at sørge for bespisning og midlertidig indkvartering. Modstandsbevægelsen fik til opgave at sørge for bevogtningen af flygtningene, og Statens civile Luftværn skulle ordne alt det praktiske.

De praktiske forhold omkring flygtningene blev ordnet ud fra den opfattelse, at det skulle være kortvarig hjælp. Ingen havde på det tidspunkt drømt om, at den sidste tyske flygtning først skulle forlade Danmark 4 år senere.

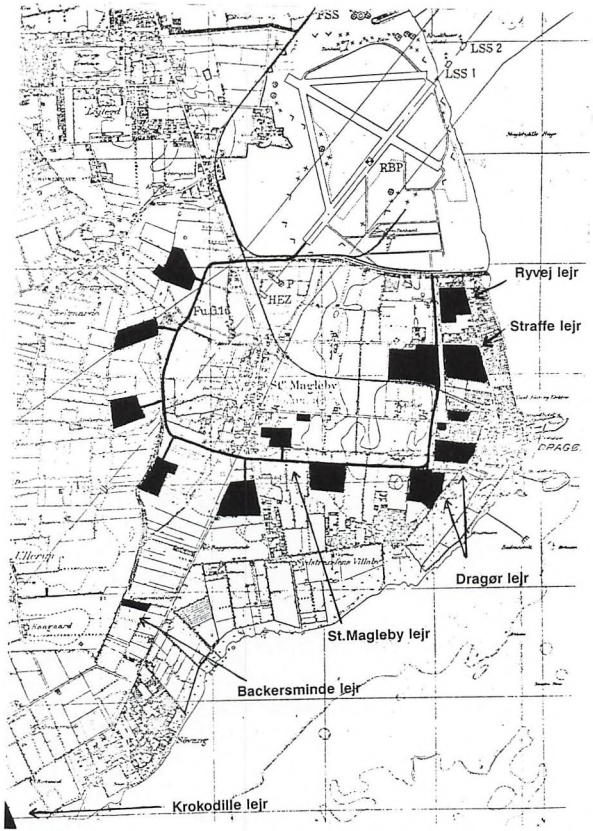

1944-45: Beslaglagte arealer. (Rigsarkivet).

I forbindelse med Værnemagtens benyttelse af Kastrup Lufthavn blev der i 1943-44 beslaglagt forskellige bygninger uden for lufthavnen i nabokommunerne Dragør og Store Magleby.

Værnemagten havde ligeledes opført forskellige lejre, hvor tjenstgørende personel i lufthavnen var indkvarteret. Lejrene lå ved den flyrullebane, der var anlagt fra lufthavnen i en ring gennem Store Magleby kommune.

Ved rullebanen var der opført 3 hangarer, og på Aflandshage, på sydspidsen af Amager, var der anlagt en større Luftwaffe-radarstation med kodenavnet *Krokodil*.

Dragør skole blev i september 1944 beslaglagt og anvendt som tysk lazaret. Nogle bygninger i de nærliggende tyske lejre blev ved slutningen af krigen også anvendt som infirmeri. Dragør- og Kongelundsfortet blev besat henholdsvis i 1940 og 1943.

Umiddelbart efter befrielsen påbegyndte alle regulære tyske tropper i Dragør og Store Magleby marchen via Korsør mod Tyskland. Dragør skole blev dog fortsat i en periode efter befrielsen anvendt som tysk infirmeri. De flygtninge, der allerede befandt sig i de tyske lejre, blev umiddelbart efter den 5. maj 1945 bevogtet af modstandsfolk fra 4. afsnit i Region København (senere kaldet AMPA).

I første omgang drejede det sig om 3 lejre i Store Magleby. Tyskernes radarstation *Krokodil* på Aflandshage, Frelsens Hærs beslaglagte lejr på Fælledvej samt den tyske baraklejr, der lå ved kommunegrænsen mellem Dragør og Store Magleby.

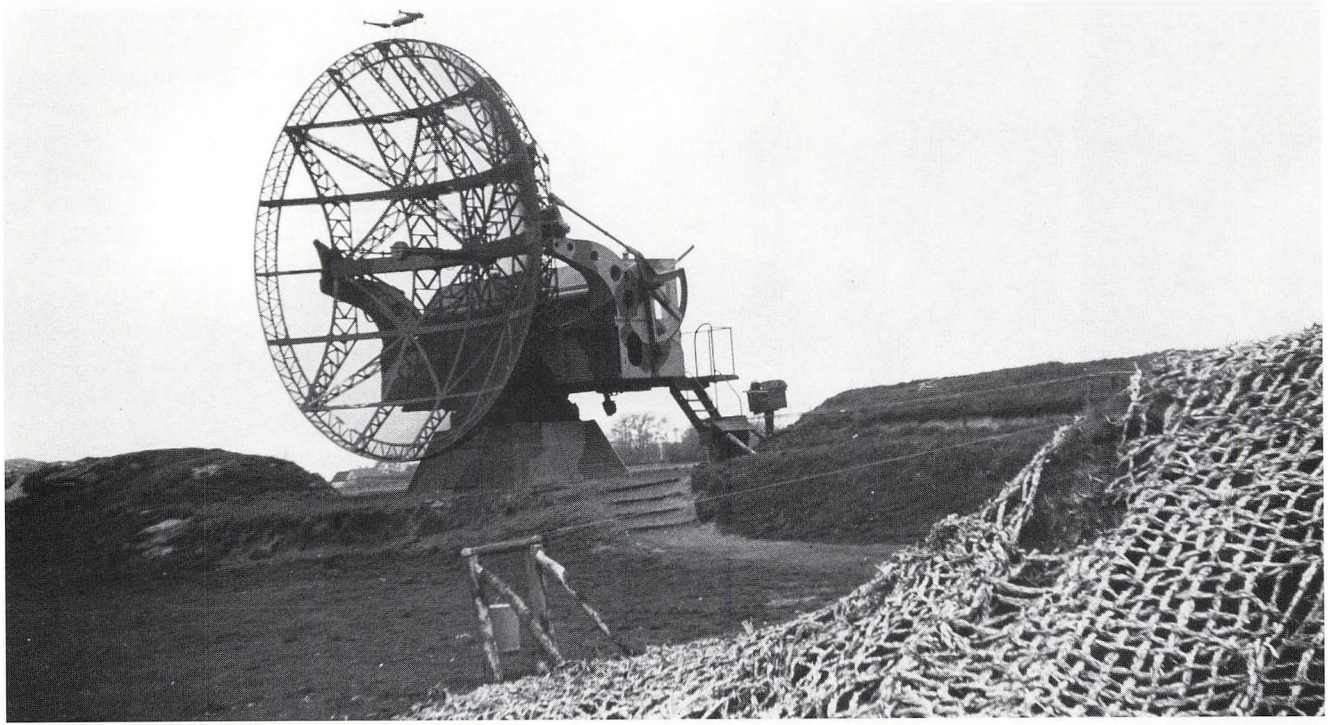

WÜRZBURG RIESE MIT GEMA-ZUSATS i radarstation "Krokodil". (Foto: Peter Jepsen den 12. maj 1945).

Udsnit af en sal med tyske flygtninge.

De tyske Flygtningelejre underlægges Luftværnsmyndighederne

De danske Myndigheder vil give Flygtningene en menneskelig Behandling og sørge for Mad, men ikke Lommepenge

Overskrift den 12 .maj 1945 i dagbladet SOCIAL-DEMOKRATEN.

Antal Flygtninge i Forlægninger i Storkøbenhavn den 1. Januar 1946 Kl. 12⁰⁰.

Flygtningelejre Reg. Nr.	Nr.	Navn og Adresse	Tlf. Nr.	Danske Lejrledere Navn	Tlf. - m. Kl. 12 antal Flygtninge
00—72	4	Tennisballen, Byparken	Ry. 6286	Willy Bondesen	519
00—73	6	Ballonparken, Artillerivej	Su. 4265	Løjtnant Ivan A. Brask Thomsen	441
00—83	9	Frimurerlogen, Blegdamsvej 23	Tria 255	Skoleinsp. Rebekka Rasmussen	1789
00—58	76	Amagerbroskolen, Amagerfælledvej 49	Am. 1781 y	Skolebetjent Knud K. Johansen	796
03—01	80	Backersmindelejren, Syd for St. Magleby	Magle 21	Luftværnsass. H. F. Nilsson	232
01—10	83	Godthaabsvejens Skole	Fa. 3064	Ulf Romar Hansen	696
00—61	84	Dronningensgades Skole	Am. 5104	Skolebetjent Emil Solyng	426
03—05	85	Krokodil pr. Sovang, Aflandshagelejren	Ma. 103	Luftværnsass. H. F. L. Nilsson	948
00—62	86	Rysensteensgades Skole	Pa. 5225	Skolebetjent Ello Bengtsson	219
02—20	88	Gentofte Badmintonhal	Ge. 4860	E. Jensen	442
02—11	90	Gentofte Statsskole, Dahlensstræde 5	Ge. 1103	Pedel Peder Jens Jensen	632

Uddrag af oversigt med flygtningelejre i Storkøbenhavn pr. 1. januar 1946. Den fortrolige liste, der omfattede hele Danmark, blev sendt til alle danske lejrchefer.

Statens civile Luftværn, der fortsat havde det praktiske arbejde med indkvarteringen, sendte flygtninge fra København ud til lejrene i Store Magleby og meget hurtigt konstaterede man, at de sanitære anlæg ikke var beregnet til så mange mennesker.

Modstandsbevægelsens ledelse klagede, og aviserne beskrev i store artikler de uhumske forhold i lejrene; men flygtningestrømmen fra København fortsatte. Store Magleby sundhedskommission klagede; men Statens civile Luftværn manglede indkvartering, så lige meget hjalp det.

Specielt var det galt i området ved Kirkevej/Jægervej, hvor en journalist fra Ekstra Bladet i juni 1945 konstaterede, at en latrin var gået over sine bredder og havde oversvømmet et større område.

De skal alligevel ikke hjem

De danske myndigheder modtog i slutningen af sommeren 1945 meddelelse fra de engelske og amerikanske militære myndigheder i Tyskland om, at man ikke skulle regne med at kunne returnere flygtningene til Tyskland foreløbig. Årsagen skulle bl.a. søges i, at Sovjetunionen ikke ville tage stilling til, hvornår flygtninge fra østområderne kunne vende tilbage. Ca. 90% af flygtningene i Danmark kom fra de områder, der var blevet besat af Sovjet. De danske myndigheder forberedte sig nu på, at flygtningene skulle blive 3-4 måneder yderligere, og den fhv. socialdemokratiske arbejdsminister *Johannes Kjærbøl* fik af statsminister *Buhl* ansvaret for hele Flygtningeadministrationen.

Flygtningene i forlægningerne

I oktober 1945 lykkedes det Flygtningeadministrationen at få tømt de første skoler. Man ønskede at samle flygtningene i tidligere tyske forlægninger eller andre velegnede lokaliteter.

I Store Magleby blev den store tyske monteringshangar (nuværende sportscenter Hollænderhallen) indrettet til flygtningelejr, og senere blev de tyske barakker syd for Ryvej også taget i brug som flygtningelejr.

På den nordlige del af Amager indrettede man en meget stor lejr på Kløvermarken i det område, hvor den gamle nedlagte flyveplads havde ligget. En mindre lejr var indrettet i Ballonparken på Islands Brygge. I en lejr på Kastrup Fort blev forældreløse børn anbragt.

Af en opgørelse pr. 1. januar 1946 fremgår det, at der i Storkøbenhavn var 90.400 flygtninge, hvoraf mange stadig befandt sig på skolerne.

I Store Magleby var flygtningetallet lidt over 1.000, og dette tal steg senere i 1946 til over 4.000.

Helt gnidningsfrit var forholdet mellem flygtningene og

de omkringboende bestemt ikke. Gårdejerne, tæt ved flygtningelejrene i Store Magleby, oplevede i mange tilfælde, at flygtningene sneg sig ud fra lejrene for at finde spiselige afgrøder på markerne. Lokale beboere, der passerede forbi lejrene, blev råbt an med anmodning om mad og tobak. Hvis dette ikke umiddelbart gav resultat, fulgte der en række kraftige tyske eder og forbandelser.

Nordsiden af Dragørlejren lå tæt ved bebyggelse, og på dette sted var det nødvendigt at opsætte et plankeværk ind mod lejren, for at de lokale beboere kunne opholde sig nogenlunde uforstyrret i de nærliggende haver.

Dog kendes der også adskillige eksempler på godt naboskab mellem lokale og enkelte flygtninge; selv om den slags kontakter stred mod bestemmelserne om fraternisering.

For at forhindre uønsket trafik ind og ud af lejrene, blev der bl.a. omkring Dragørlejren opsat 3 rækker pigtråd og projektører. Mellem de yderste rækker pigtråd var der yderligere ruller af pigtråd.

Svenske barakker

Flygtningeadministrationen valgte, at samle flygtningene i egentlige lejre for på den måde at lette administrationen; og selvfølgelig også for at frigøre beslaglagte bygninger. I Sverige indkøbte man mange nye og brugte såkaldte skovhuggerbarakker. Disse barakker blev for Store Maglebys vedkommende opsat i tilknytning til de eksisterende lejre. F.eks. blev Dragørlejren ved Jægervej udbygget fra de oprindelige 14 tyske mur- og træbygninger til en dobbeltlejr med over 100 barakker.

Vejene mellem bygningerne blev anlagt med tyske flyverskjulfliser.

Lejrene i Store Magleby hørte under Storkøbenhavn og de interne Storkøbenhavnske benævnelser var:

Nr.	80	Backersmindelejren på Fælledvej.
-	85	Krokodillelejren på Aflandshage.
-	126	Dragørlejren ved Jægervej, herunder Straffelejren på Nordre Dragørvej.
-	132	Store Maglebylejren ved skolen.
-	133	Ryvejslejren på D.B.Dirchsens Allé.

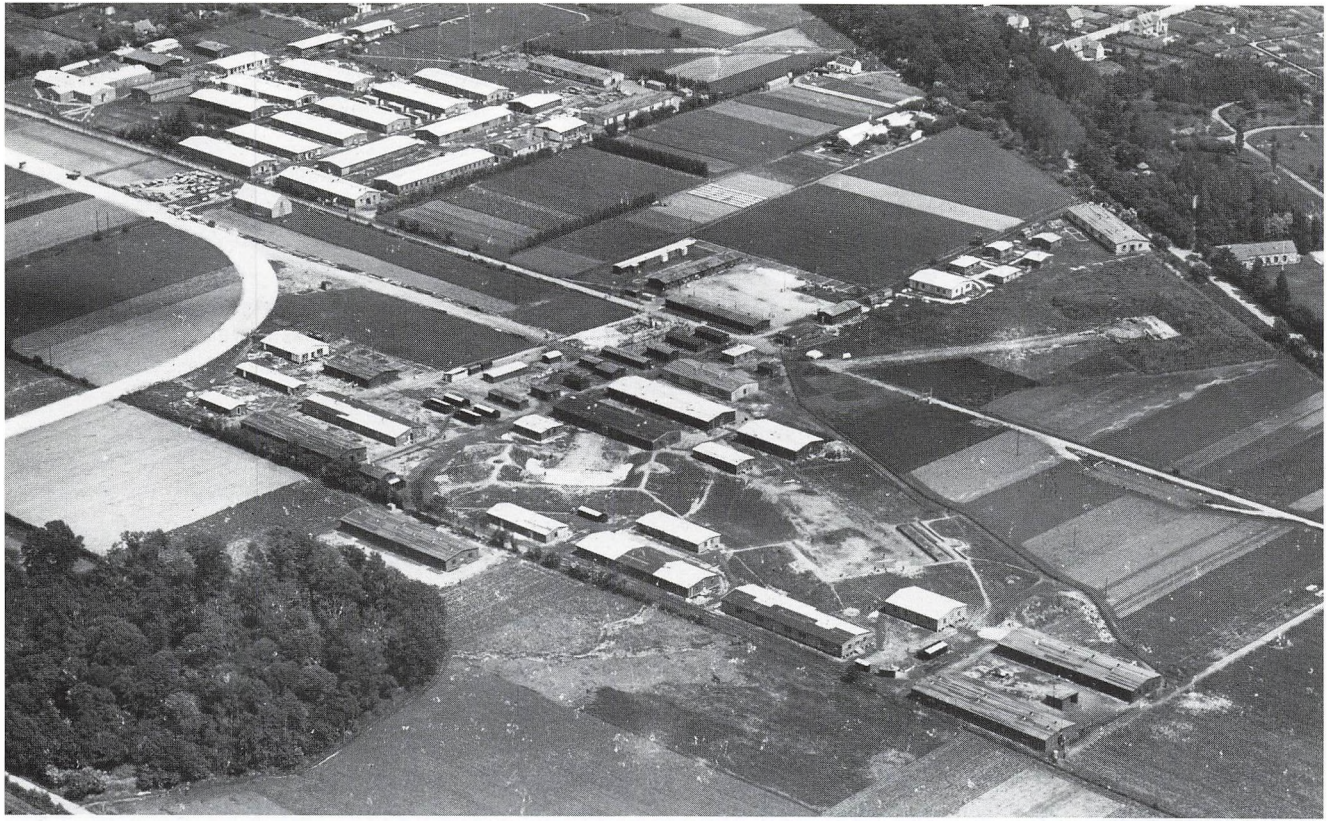

De svenske barakker er sat op. Udflytterlejren "Dragørlejren" 1946. (Foto: Sylvest Jensen).

Den lokale administration

Inden for pigtråden sørgede flygtningene selv for ro og orden. En tysk lejrchef havde visse beføjelser; men det var den danske civile lejrchef, der sørgede for kontakt til myndigheder. Ofte var den tyske "Lagerführer" indsat af Værnemagten eller SS før befrielsen; men disse lejrchefer blev efterhånden udskiftet. Selve bevogtningen blev foretaget af modstandsfolk. Efter deres hjemsendelse omkring juli-august overtog det genoprettede politi opgaven.

Politiet havde ansvaret; men selve vagtopgaverne ved pigtråden og udgangene blev udført af indkaldt CB-personel. Senere blev vagtopgaverne i nogle af lejrene overtaget af det danske militær.

Gensidig modvilje

Flygtningespørgsmålet blev livligt debatteret i aviserne. I artikler og læserbreve blev der givet udtryk for - at flygtningene skulle smides hjem med det samme, da de var uindbudte påtrængende fremmede - at de havde det alt for godt i lejrene - at de fik for lidt mad (indtil jan. 1946 var det 2000 kalorier og senere 500 mere pr. dag) - at det var urimeligt at flygtningene ikke måtte sende og modtage post - at man skulle tage menneskelige hensyn, selv om de var tidligere forhadte fjender.

Umiddelbart efter befrielsen forsøgte Flygtningeadministrationen i Storkøbenhavn at orientere alle flygtninge om de nye forhold. Major der SS *Graf von Kottolinsky* fra Dagmarhus, der var positiv over for den danske administration, fungerede som tolk.

De tyske flygtninge var ikke særlig venligt stemt over for deres værter. For det første troede de, at det var en hævnakt fra danskernes side, at de ikke kunne komme tilbage til Tyskland. Ligeledes følte de det komplet urimeligt, at de skulle være spærret inde bag dobbelt pigtråd bevogtet af bevæbnede vagter. Flygtningene troede ikke på, at det bl.a. var for at beskytte dem mod overlast fra befolkningen.

Samtidig følte de sig som kastebolde, fordi de blev flyttet fra den ene lejr til den anden i forbindelse med sammenlægning og nedlæggelse af lejre. Flygtningene, der som tidligere nævnt næsten alle kom fra de oprindelige tyske østområder, troede heller ikke på, at de så kort tid efter krigen allerede var brikker i et storpolitisk spil mellem de Vestallierede og Sovjetunionen.

De klager man oftest hørte var, at maden var ensformig, at opvarmningen af barakkerne var for dårlig, og at man meget ofte manglede sko og tøj.

Der fremkom adskillige klager over modstandsfolk og engelske soldater. Disse klager gentog sig senere over for CB-mandskabet. Klagerne over vagterne drejede sig om unødvendigt skyderi, tyveri, uønskede tilnærmelser, afstraffelse m.v.

Modstandskompagni B4 og B5, som bevogtede Backersminde- og Krokodillelejren efter befrielsen, samlet ved deres kvarter på gården Birkelund. (Foto udlånt af daværende kompagnichef Boleslaw Apollo).

Fraternisering

Fraternisering (samkvem under enhver form med tyskerne) fortsatte også efter befrielsen, selv om dette var gjort strafbart. De danske vagter og civile danskere blev i mange tilfælde dømt for samkvem med tyske flygtninge. Enten fordi man havde vekslet et par ord hen over pigtråden, eller man havde været i meget tættere kontakt. Sortbørshandlen fortsatte også livligt mellem danskerne, de engelske tropper og flygtningene.

I lejrene var fordelingen ca. 50% kvinder, 35% børn og resten nogenlunde ligeligt fordelt mellem våbenføre mænd og helt ældre mænd.

Fra lejrene i Store Magleby berettes der om, hvordan vagterne hjalp med at få unge flygtningepiger smuglet ud. Historier om "Casanova" i Dragør, der hjalp smukke, unge, tyske piger ud fra barakken ved Engvej, er ikke enkeltstående.

Besøg i barakkerne udefra var heller ikke et ukendt fænomen. Afregning for samværet kunne være cigaretter,

strømper, sæbe, fødevarer eller bare det at komme væk fra hverdagen i lejren. I den første tid, hvor selve administrationen af lejrene endnu var løst tilrettelagt, opstod der ligefrem større og mindre bordeller, bl.a. i barakkerne i Dragørlejren.

Til skræk og advarsel omtaler Amager Bladet i 1946, at en 19-årig navngiven ung mand fra Dragør havde fået 40 dages fængsel for fraternisering. Den unge mand var "grebet på fersk gerning".

I lejren ved hangaren opdagede vagterne en aften til deres store overraskelse, at pigtråd ikke var den store hindring. En yngre mand uden for pigtråden "hyggede" sig med en flygtningepige på en anden side af pigtråden. Pigen skulle som modydelse have en pakke smørrebrød. Den unge mand, der kom fra det nordlige København, forklarede at det var rygtedes, at det var nemt at komme i tæt kontakt med pigerne i Store Maglebylejren, og at pigtråden ikke gav væsentlige gener.

Straffelejrene

I en periode blev Backersmindelejren brugt som lejr for uregerlige mødre. Kvinderne havde måske deltaget i "samkvem" med danske mænd eller der kunne være tale om overtrædelse af andre forordninger, f.eks. tyveri, slagsmål eller demonstrationer.

Senere indrettede man en mindre lejr på Nordre Dragørvej til straffelejr for mænd og kvinder uden børn. I en større oprindelig tysk vagtbygning på hjørnet af Jægervej og Kirkevej, som det danske vagtmandskab overtog, havde man også mulighed for at anbringe urolige elementer i seks mindre celler.

Skole, værksteder og sundhed

Meget hurtigt fik man oprettet skoler for børnene. Det var tyske, ikke nazistiske lærerkræfter, der underviste. I Ryvejslejren indsatte en dansk undervisningsinspektør i marts 1946 en lærerinde, der havde gjort sig særlig positivt bemærket. *Elsemarie Schlewski* var kommet til København allerede i marts 1945, og hun havde lært dansk bl.a. ved at læse aviser.

Efterhånden som lejrene blev mere permanente, fik man indrettet forskellige former for værksteder. I den store dobbeltlejr ved Jægervej (Dragørlejren) var flygtningene beskæftiget i køkkener, brændselsskure og sygebarakken.

Ligeledes var mange beskæftiget i snedker-, murer-, skomager-, skrædder-, og malerværkstederne. Et mindre elværksted, skolekøkken, flere vaskehuse og en heste- og grisefold gav også arbejde til mange. Tilsvarende var flygtningene sat i arbejde i de andre lejre; men det var kun i Dragørlejren (internt af politiet kaldet Hovedlejren), man havde separate bygninger til alle værksteder.

I sygebarakken midt i Dragørlejren var der tandlæge- og lægekonsultation. Med særlig udgangstilladelse og henvisning kunne flygtningene konsultere speciallæger og klinikker uden for lejrene.

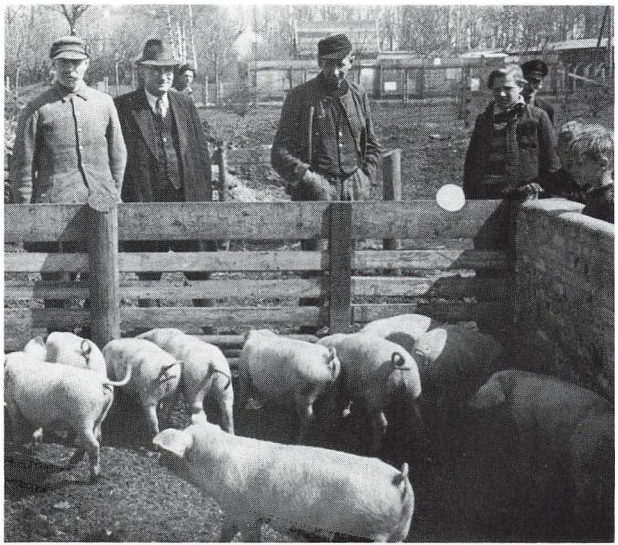

Dragørlejren. (Foto udlånt af Københavns Bymuseum).

Renovationsvognen i Dragørlejren. (Foto: Dragør Lokalarkiv).

KIRKELIGE HANDLINGER

Først så sent som i marts 1947 blev der indviet en kirke i Dragørlejren. På det tidspunkt var der samlet omkring 4.300 flygtninge i denne lejr.

Dåb, vielse og konfirmation havde tidligere fundet sted i alle lejre, hvor man havde brugt fællesrum som kirke.

Den 25. marts 1947 fik Store Magleby sogn sin tredje kirke. Kirken blev oprettet i Dragørlejren i en tidligere svensk barak. Barakken lå, hvor villaen P.Petersens Allé nr. 33 ligger i dag.

Kirken, der blev indviet af Københavns biskop Hans Fuglsang-Damgaard, blev dog nedlagt få måneder efter. (Foto udlånt af pastor emeritus Aage Poulsen).

Barakken blev solgt til en menighed i Hvidovre. Her blev bygningen igen indviet som kirke i 1949 af biskop Fuglsang-Damgaard. Bygningen, der nu er spejderhytte, var i brug som kirke indtil 1968.
(Foto: Dragør Lokalarkiv).

Ved dødsfald blev gudstjenesten afholdt i lejrene; men begravelser og bisættelser foregik på Vestre og Bispebjerg kirkegård i København.

Den evangeliske præst i Flygtningelejr Kløvermarken pastor *Aage Poulsen* fik til opgave at indrette kirken i Dragørlejren, og tirsdag den 25. marts 1947 foretog Københavns biskop *Hans Fuglsang-Damgaard* selve indvielsen i den tidligere svenske barak.

ADSPREDELSER

Ved festlige lejligheder klædte flygtningene sig ud og lavede mindre optog. I den store korsformede murstensbygning i Dragørlejren, hvor der var indrettet en kombineret teater- og filmsal, opførte man skuespil. I Backersmindelejren blev der lavet krybbespil og udstillet hjemmelavet legetøj.

I alle lejre var der et bibliotek, hvor tyske, ikke nazistiske bøger, kunne lånes. Samtlige lejre havde mindst et radioapparat, der kunne modtage tyske stationer. Med faste mellemrum blev der vist tysksprogede film af pædagogisk eller underholdende karakter. Tyske foredragsholdere besøgte også lejrene.

Flere lejre, bl.a. den store Dragørlejr, havde eget orkester og flere sangkor.

Den tyske avis Deutsche Nachrichten, der under krigen var udsendt illegalt i Danmark, blev i slutningen af 1945 en slags officiel lejravis. Mange flygtninge var dog ikke helt begejstrede for denne avis, idet de mente den havde et kommunistisk præg. Avisen var talerør for tyske flygtninge og antinazister i Danmark.

Mange breve og pakker blev sendt og modtaget i lejrene. Forsendelserne blev dog censureret. I begyndelsen var der forskellige indskrænkninger for afsendelse af breve. I pakkerne måtte flygtningene modtage beklædningsgenstande o.l. Forskellige former for restriktioner omkring indhold i pakker blev opretholdt for at modvirke sortbørshandel.

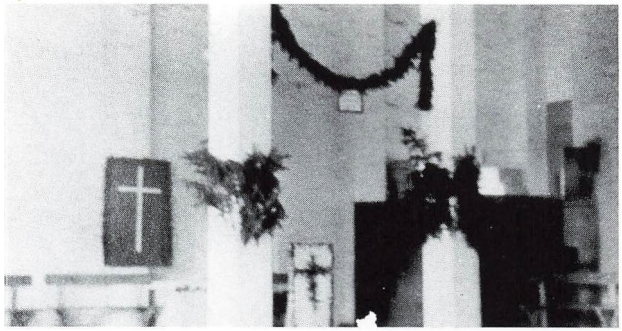

Spisesalen i St. Maglebylejren blev brugt som kirke. (Foto: Edvin Kræmer).

Teatersalen i Dragørlejren. (Foto: Kbh. Bymuseum).

Ryvejslejren. (Foto: Reinhard Møller).

Dragørlejren. (Foto: Dragør Lokalarkiv).

Backersmindelejren. (Foto: Irene Nilsson).

De 6 lejre

Lejr nr. 80. Backersmindelejren

Militærlejr opført 1916 til de danske tropper, der under 1. verdenskrig var indkaldt til Sikringsstyrken.

2 stavemåder har været anvendt for denne lejr. Militæret kaldte i 1916 lejren for *Baggers*mindelejren og KFUM's soldaterhjem samme sted lå også i *Baggers*mindelejren.

Frelsens Hær, der i november 1919 købte lejren af Strandvanggård, bruger denne stavemåde.

Flygtningeadministrationen kaldte i perioden 1945-1947 lejren for *Backers*mindelejren.

Den nærliggende gård hedder stadig *Bachers*minde.

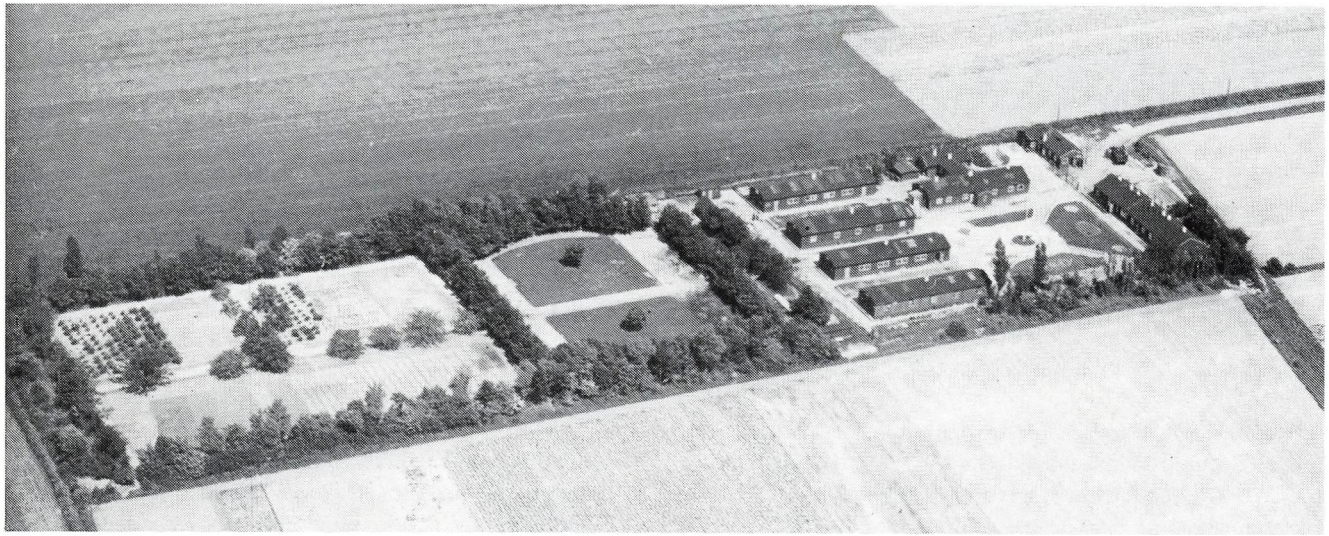

1946. Backersmindelejren set mod nord. (Foto: Sylvest Jensens luftfoto, Hillerød).

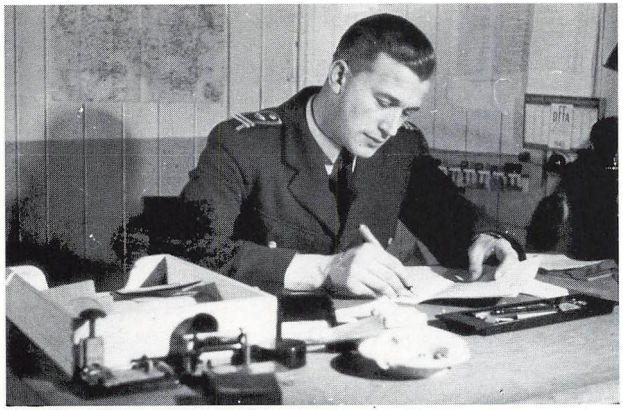

Lejrchef, luftværnsassistent Hans Frithiof L. Nilsson

Lejren, der stadig ligger på Fælledvej 132, bestod dengang af 11 træbarakker. Værnemagten beslaglagde lejren omkring 29. august 1943.

Ofte så de lokale på gårdene ganske unge tyske drenge fra lejren marchere på Fælledvej. Når drengene var "fuldt uddannede soldater" blev de via Gedser sendt til Østfronten.

I foråret 1945 blev de første flygtninge indkvarteret i lejren. Da modstandsbevægelsens folk kom til lejren den 6. maj 1945, fandt de et stort lager af fødevarer. Selv om flygtningene var begyndt at sulte, turde de ikke røre forsyningerne, da disse tilhørte Værnemagten.

Det var modstandskompagni B4 og B5, der lige efter befrielsen sørgede for, at Værnemagtens maddepot blev åbnet.

En flygtningepige, der var kommet til lejren omkring befrielsen, blev jublende glad, da hun opdagede at hendes mand var blandt de tyske soldater, der holdt vagt i lejren. Glæden blev kort. Hendes mand skulle, som medlem af de regulære tyske tropper, marchere til Tyskland. Det unge par fik stik mod reglerne arrangeret det sådan med en leder fra modstandsbevægelsen, at mandens status blev ændret fra soldat til flygtning.

Den 28-årige luftværnsassistent *Hans Frithiof Nilsson* fra Kastrup blev dansk lejrchef både for denne lejr og Krokodillelejren.

I en periode blev "uregerlige" flygtningemødre anbragt i en afdeling i denne lejr. Flygtningelejren, der senere blev bevogtet af dansk militær, blev nedlagt i sommeren 1947 og derefter igen overdraget til ejeren Frelsens Hær. Bygningerne er senere renoveret flere gange.

Lejr nr. 85. KROKODILLELEJREN

Luftwaffe radarcentral (Flugmeldemess Stellung) blev oprettet i sommeren 1942. Oprindelig var der kun to bygninger, der skulle ligne en dansk bondegård; men senere blev der opført 12 større og mindre barakker.

Dec. 1945. Krokodillelejren. Politi og CB-personel har stadig vagten. Dansk militær med hunde bevogtede de bygninger, hvor noget af det tyske radarudstyr stadig blev opbevaret. (Foto: H.F.Nilsson).

Lejren lå på sydsiden af Fælledvej ved grøften over for Skolevej. Alle Luftwaffe radaranlæg i Danmark havde et dyrenavn, hvor begyndelsesbogstavet svarede til den nærmeste større by. "K" stod for København og heraf kodenavnet "Krokodil".

Ved kapitulationen blev alle de tyske piger, der befandt sig i militærlejren, tilbageholdt. Man ønskede at finde ud af, om det var telefonpiger eller piger, der havde udført anden form for ikke militære tjenesteydelser i lejren.

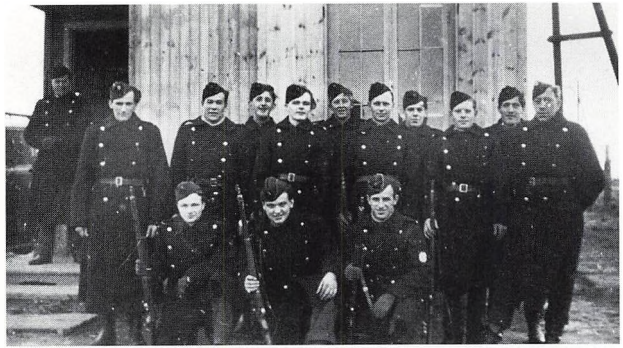

CB-vagter ved vagten. (Foto udlånt af Egon Strøbæk).

Krokodillelejren. (Foto: Viggo Iversen).

Mange af de kønne piger, i netop denne lejr, var særdeles godt klædt bl.a. i dyre pelse.

Engelsk militær hentede mange dele fra det tyske radarsystem. Resten af de tekniske installationer blev ødelagt. Denne lejr blev lige efter befrielsen overtaget af modstandsfolk fra kompagni B4 og B5. Senere blev lejren bevogtet af politi- og CB-folk. I foråret 1946 overtog dansk militær bevogtningen. Den tyske lejrchef *Kurt Ewert* var talsmand over for den danske administration.

Flygtningepigen *Hildegard*, der var blevet gode venner med en CB-vagt i 1946, blev gift med vagten tre år senere i Malmø; men ikke uden problemer. De kunne ikke blive gift i Danmark, selv om de havde fået et barn i 1947, og det havde kostet CB-vagten 30 dages arrest for den lidt for direkte kontakt med pigen. Normalt fik vagterne 7 dages fængsel, hvis det blev opdaget, at de bare havde talt med en flygtning.

Officielt kom vagterne ikke på den indre side af pigtråden; men når flygtningene f.eks. lavede dilettantforestillinger, fik vagterne lov til at kigge på.

Flygtningelejren blev nedlagt i sommeren 1947. Alle spor af bygningerne, på nær nogle enkelte mursten i marken op mod Fælledvej, blev fjernet omkring 1949, da Det danske Forsvar overtog området. Begrebet Krokodillelejren kendes nu kun af de lidt ældre.

Militæret overtager Lejrene paa Amager

I Dag overtager Militæret de fleste Flygtningelejre paa Amagerlandet, og samtidig hjemsendes ca. 300 CB'er, og det bliver 1. Feltartilleriregiment fra Baadsmandsstrædes Kaserne, som skal rykke ud.

De 4 Lejre, som overtages, er Lejren paa Ryvej, Lejren i St. Magleby samt Krokodillelejren og Baggersmindelejren, mens CB'erne fortsat beholder Udflytterlejren ved Dragør, der skal betjenes med frivilligt Mandskab.

Amager Bladet, den 14. marts 1946

Flygtninge, der skal videre til Kolding, ankommer under opsyn til Københavns Godbanegård. (Foto: H.F.Nilsson).

Både vagterne og de lokale troede dengang, at lejren hed Krokodillelejren, fordi der var malet krokodiller med åbent gab på installationerne. Krokodillerne skulle "fange engelske flyvere" sagde man.

Afrejse fra Krokodillelejren. (Foto: H.F.Nilsson).

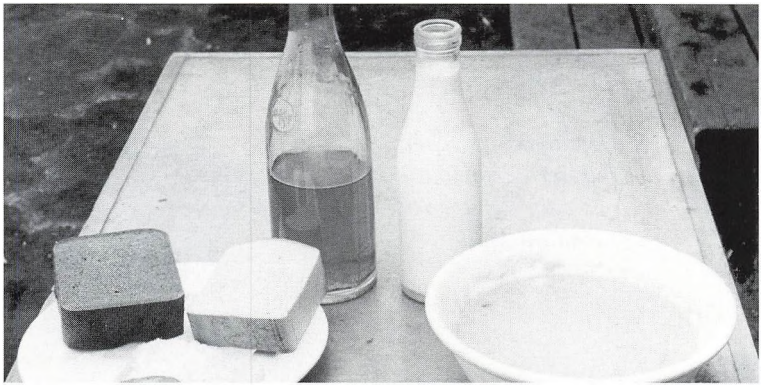

Den daglige ration til en tysk flygtning (ca. 2.300 kalorier). I skålen er der urtesuppe, på tallerkenen rugbrød, sigtebrød, leverpostej, pølse, ost og margarine. I den store flaske er der erstatningsthe. ½ liter mælk gives dagligt til personer under 15 år. (Officielt foto udsendt af Flygtningeadministrationen).

Luftværnets køretøjer opstillet ved garagerne i Nyropsgade i København. Det var med disse lastvogne, at de 100.000 flygtninge i det Storkøbenhavnske område blev flyttet mellem lejrene.

Flygtninge kørte også med disse vogne den længe ventede sidste tur fra lejrene til Københavns Hovedbanegården. (Foto udlånt af daværende transportchef Peter Foersom).

Lejr nr. 126.
UDFLYTTERLEJREN DRAGØR

Oprindelig 14 bygninger, som Luftwaffe opførte i begyndelsen af 1944 langs en flyrullebane. Bygningerne lå syd for Kirkevej ved Jægervej. Bygningerne blev brugt som indkvartering for piloter, der var under uddannelse i Kastrup lufthavn. I slutningen af krigen fungerede bygningerne også som lazaret for sårede frontsoldater.

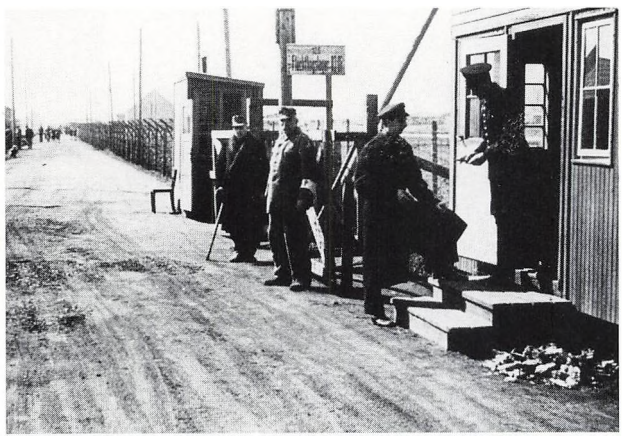

Hovedvagten i Dragørlejren med dansk politi og tysk lejrpoliti. Vagtbygningerne lå ved nuværende Jægervej 10. (Foto: Reinhard Møller).

Lejren blev meget hurtigt efter befrielsen indrettet som flygtningelejr og bevogtet af modstandsfolk fra kompagni R1 og R2.

Den danske lejrchef, luftværnsinstruktør og arbejdersamarit Reinhard Møller.

Politi og CB-folk overtog bevogtningen i eftersommeren 1945. Lejren blev kraftigt udbygget med svenske barakker. Efter at lejren var nedlagt, konstaterede Store Magleby kommunes bygningskommission, at der var 127 bygninger i området.

Ministeriet for Byggeri og Boligvæsen solgte i 1948 barakkerne. Den tidligere tyske kantine, der lå på Jægervej 13-17, blev dog ikke fjernet. Denne murstensbygning blev nedrevet i 1949; men inden havde der været planer om at anvende denne bygningen til fabrik eller kommunalt alderdomshjem.

Ifølge opgørelsen pr. 1. januar 1946 var der anbragt 1.597 flygtninge i lejren og i foråret 1947 fremgik det af en lejrplan, at der nu var over 4.300 personer i lejren.

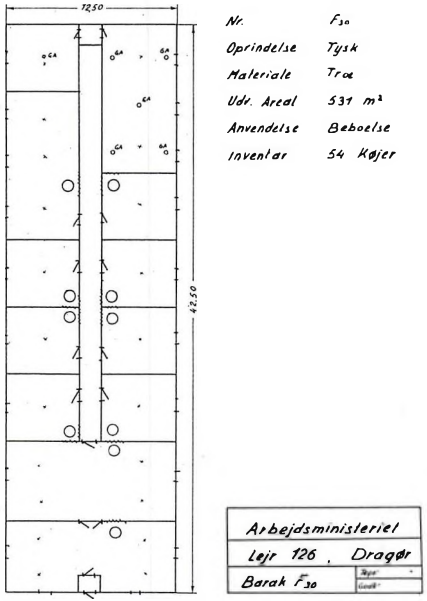

Flygtningebarak 94 i Dragørlejren. Oprindelig tysk barak nr. 319 opstillet i 1944. Barakrealisationsudvalget angav bygningen i 1947 som bygning 30 i område F.

Enkelte spor findes stadig i området. Mange af de flyverskjulsten, der blev anvendt som gader i flygtningelejren, ligger nu i villahaverne. Enkelte vand- og kloakrør er blændet; men ikke fjernet. Et større støbt vandreservoir, der lå i tilknytning til vagtbygningen ved Kirkevej, eksisterer; men er fyldt op for mange år siden. En lille rest af den oprindelige rullebane med bombebrønd bliver fjernet i 1993, når der bliver bygget på det område, der lokalt kendes som "Den kvarte Lagkage".

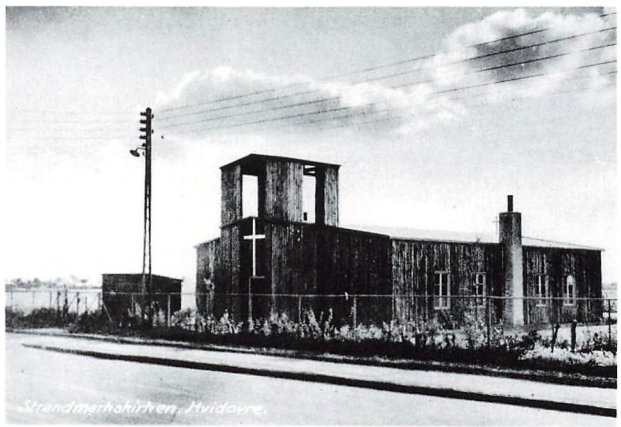

Barakkirken fra Dragørlejren blev genopstillet i 1948 på Strandmarksvej. (Foto: Hvidovre Lokalarkiv).

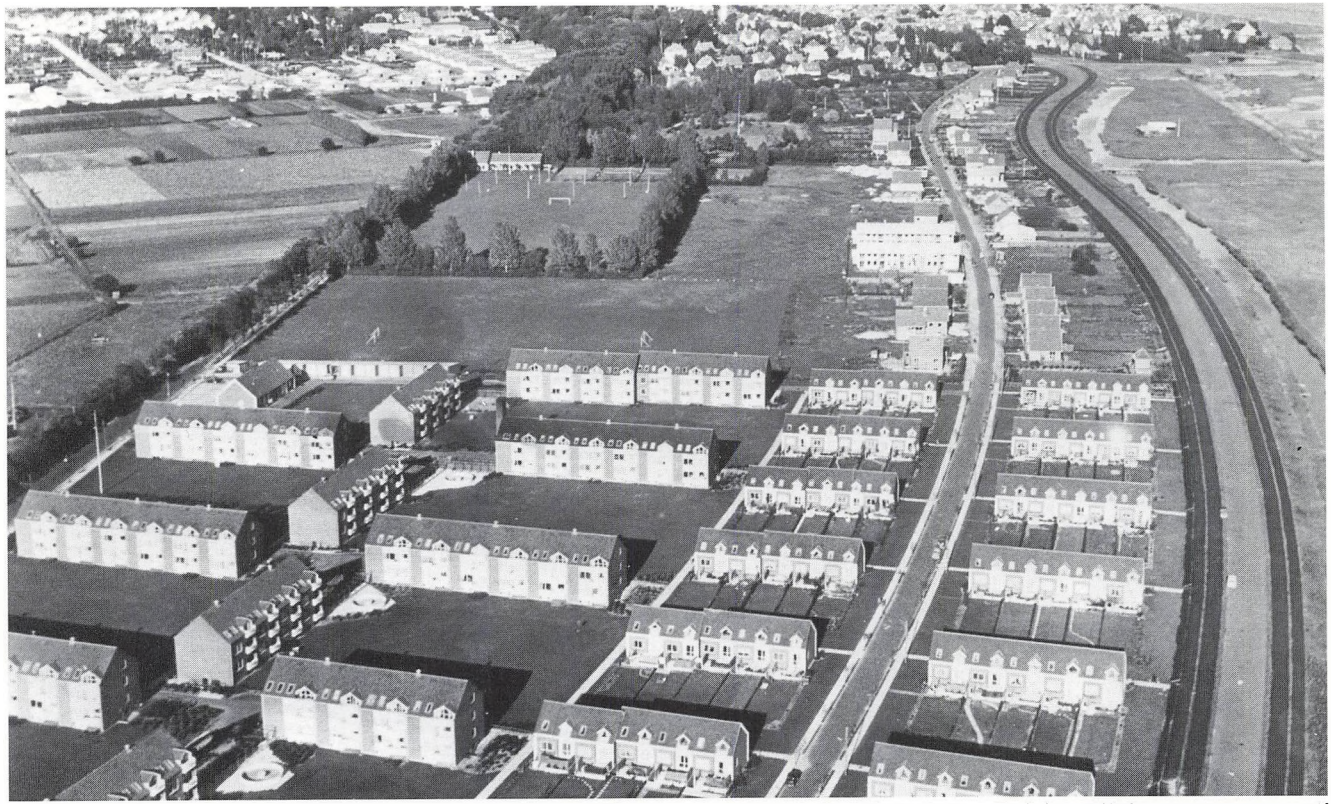

Boligområdet Engparken 1955 set mod nord. Øverst til højre Dragør gl. bydel og havn. Syd for villakvarteret øverst til venstre havde de tyske og svenske barakker ligget. (Foto: Dragør Lokalarkiv).

Lejr nr. 132. Store Magleby Lejren

Stor tysk monteringshangar opført i begyndelsen af 1944. I tilknytning til hangaren var der en 2-etages sidebygning, og nord for hangaren lå der en lang lav murstensbygning.

Det tyske personel forlod hangaren dagen efter kapitulationen. I efteråret 1945 blev der syd for hangaren opstillet 6 barakker i forbindelse med indretning af området til ny flygtningelejr.

Flygtningene, der var anbragt i Brønshøj skole i København, flyttede ind i hangaren og barakbygningerne i december 1945. Politi- og CB-folk havde vagten i tre måneder, indtil de blev afløst af danske soldater.

Den danske lejrchef luftværnsinstruktør Edvin Kræmer, der havde været lejrchef i flygtningelejren på Brønshøj skole, fulgte med flygtningene derfra, da disse blev flyttet til Store Magleby. Den egentlige flygtningelejr blev nedlagt i foråret 1947 og anlægget fungerede derefter i et par måneder som gennemgangslejr.

1.500 flygtninge ad gangen opholdt sig 1-2 uger i lejren, medens forskellige praktiske ting (registrering, fotografering, udlevering af personlige ejendele, penge, tøj og madrationer m.v.) blev ordnet inden hjemrejsen fra Københavns Godsbanegård via Kolding til Tyskland.

Edvin Kræmer skrev i marts 1946 en kronik i Politiken, hvor han forsøgte at imødegå noget af den kritik mod flygtningene, der var kommet til udtryk gennem adskillige avisindlæg.

Han påpegede bl.a., at flygtninge ikke selv havde valgt deres opholdssted, at de var indespærret, at de ikke måtte besøge deres slægtninges gravsteder og at de ikke måtte sende post til Tyskland. I romanen "Avner for Vinden" fortæller Edvin Kræmer om mennesker i en flygtningelejr.

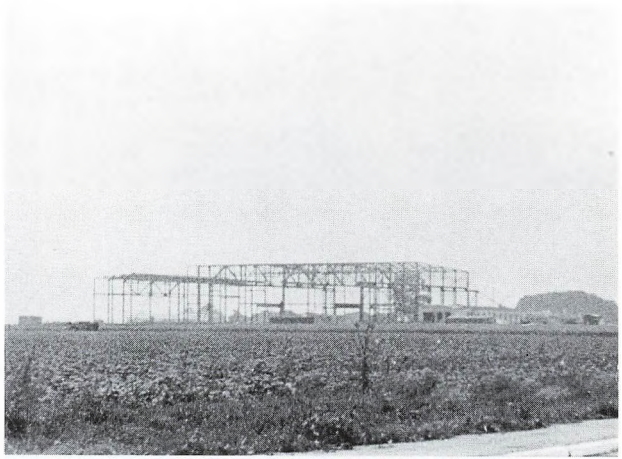

Foråret 1944. Dansk entreprenørfirma opfører reparationshangaren "Werft Magleby" for Luftwaffe. Illegalt foto optaget af ukendt fotograf fra Kirkevej mod sydvest. (Foto: Museet for Danmarks Frihedskamp).

Lejr nr. 132. Store Maglebylejren. Hegnet forstærkes. I baggrunden Store Magleby skole. (Foto: Edvin Kræmer).

Også i denne lejr kæmpede man med lus og lopper. Flere gange blev sovesale og barakker desinficeret med en gullig, ildelugtende væske. (Foto: Edvin Kræmer).

Lejrchefen luftværnsinstruktør Edvin Kræmer. Familien Kræmer, der boede på Østerbro, bosatte sig i 1947 i Dragør.

Træbarakkerne blev solgt i 1947 (en enkelt renoveret barak blev flyttet til Møllevej 9-11 i Store Magleby).

Søværnet overtog hangar og øvrige bygninger. Den lave murstensbygning, hvor der havde været værksteder, sygestue og kontorer m.v. i lejrtiden, blev nedrevet i 1957.

I 1969 købte Store Magleby kommune hangaren for at omdanne den til et kombineret idræts- og svømmeanlæg. (Overtagelsen og ombygningen er mere detaljeret beskrevet i *"Fra hangar til Hollænderhal"* udgivet i juni 1993).

1947: Flygtninge og lejrchefen Edvin Kræmer. (Foto udlånt af Hanne Charlotte Kræmer).

Farvel til Store Maglebylejren. (Foto F.Bornkessel).

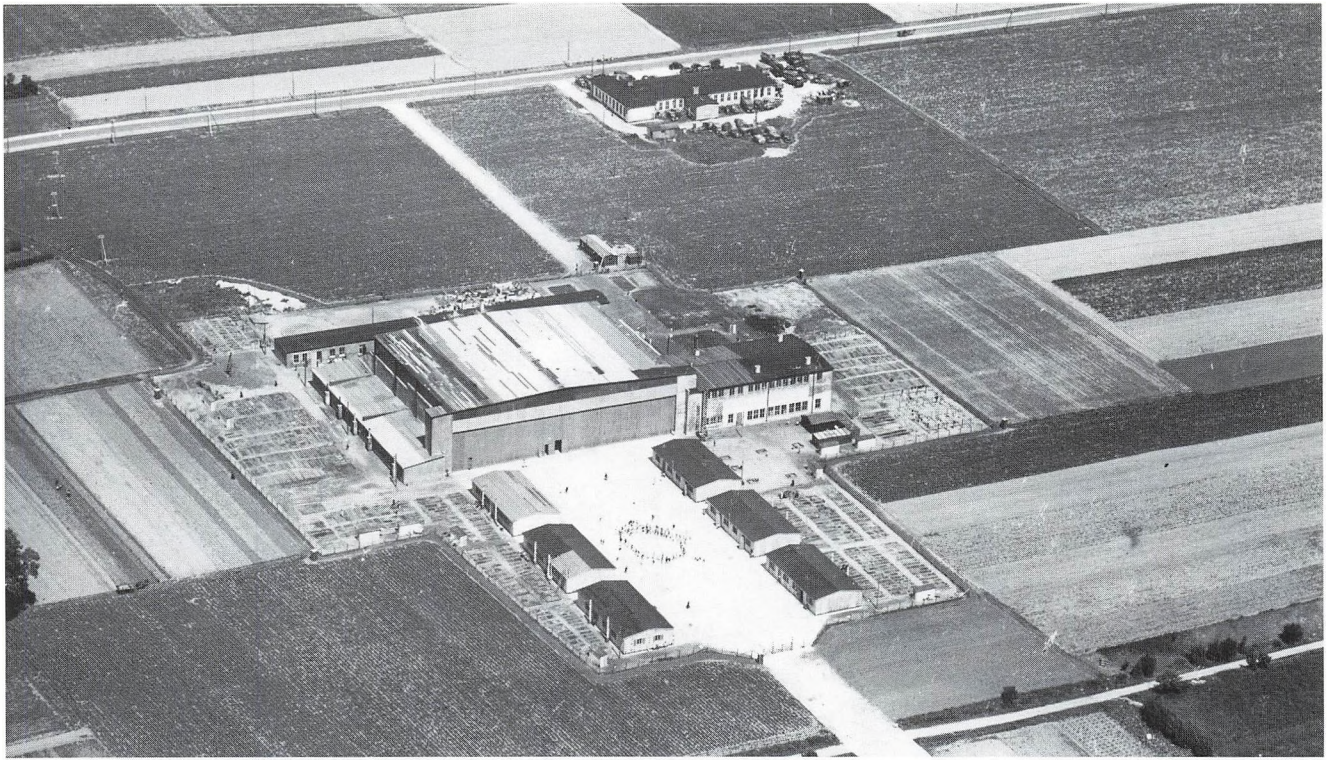

Den tyske hangar med sidebygning fra 1944. På forpladsen står de 6 barakker, som Flygtningeadministrationen lod opføre. Øverst ses den kombinerede brandstation og værksted på Kirkevej, som Værnemagten fik bygget samtidig med hangaren. Mellem hangar og brandstation ligger hovedvagten. (Foto: Sylvest Jensen).

Konfirmation 1947. Kjolerne var lavet af melsække. (Foto Edvin Kræmer).

Lejr nr. 133. Ryvejslejren

I 1944 bestod lejren af 8 større tyske barakker opført til piloter, der var under uddannelse i Kastrup lufthavn. I begyndelsen af 1946, da lejren blev omdannet til flygtningelejr, var der i alt 24 større og en del mindre bygninger. Lejren blev bevogtet af modstandsfolk fra kompagni A2. Fra september 1945 overtog politi og CB-mandskab vagten. Militæret overtog bevogtningsansvaret fra midten af marts 1946, indtil lejren blev nedlagt i sommeren 1947.

Reinhard Møller i Dragørlejren var også lejrchef i denne lejr. *Bjarne Sørensen* var daglig leder, og han havde direkte telefonforbindelse til Dragørlejren via tyskernes oprindelige felttelefonlinier.

Selv om denne lejr heller ikke havde en "officiel" kirke, er der i kirkebøgerne anført, at man har afholdt dåb, konfirmation og begravelse i lejren både i 1946 og 1947. I 1947 blev barakkerne solgt og murstensbygningerne nedrevet. I 1950'erne blev der anlagt 3 veje, og snart var der opført villaer på det gamle lejrområde.

Alle spor af lejren er nu fjernet og dog! I den vestlige del af Rågårds Allé har man flere gange kunne konstatere, at vejen "satte sig" netop på det sted, hvor tyskernes 455 m^2 store kantine og lejrkøkken havde ligget.

Karneval i Ryvejslejren. (Foto: Reinhard Møller).

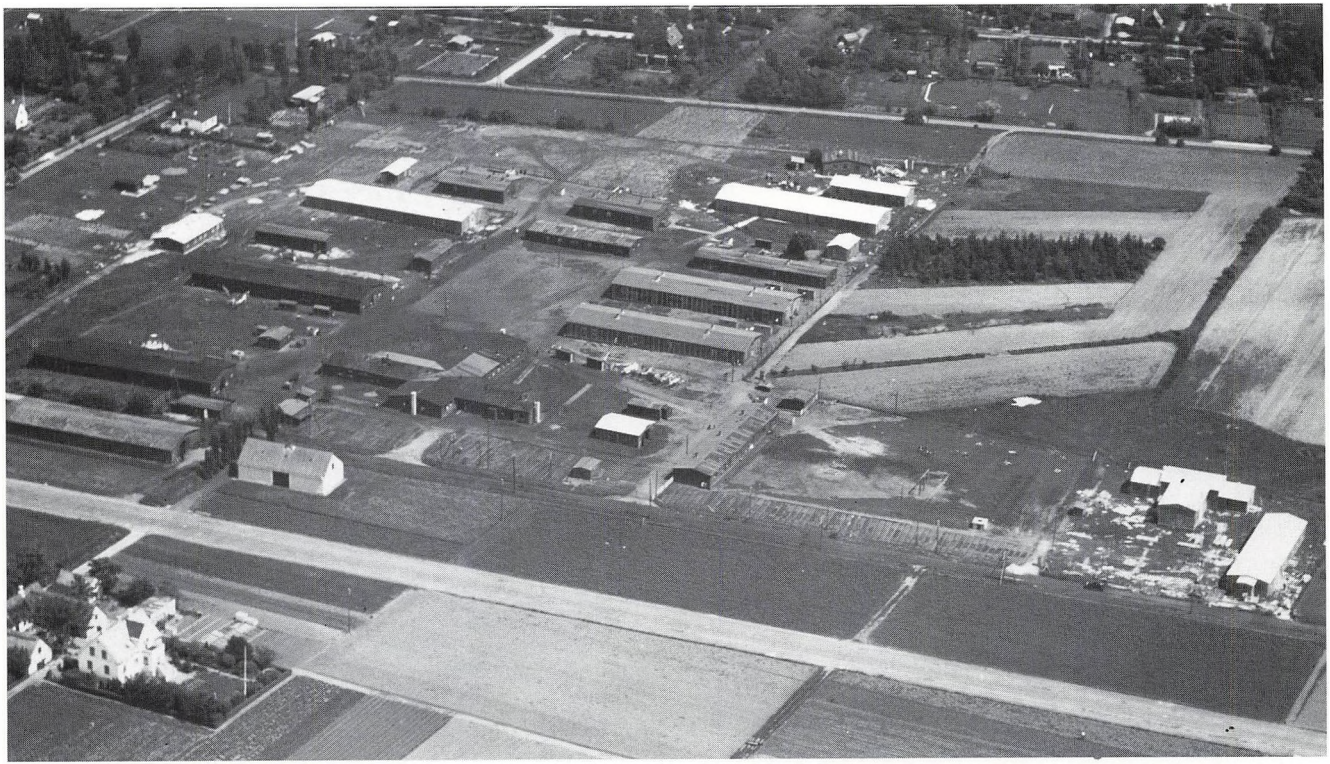

Ryvejslejren 1946 set mod nordøst. I forgrunden gården Godthaab, rullebanen, Godthaab's lade, D.B.Dirchsens Allé, lejren, villakvarteret ved Nordre Strandvej og Øresund. Hovedvagten lå ved laden. 200 meter syd for denne lejr lå Straffelejren. (Foto: Det Kgl. Bibliotek).

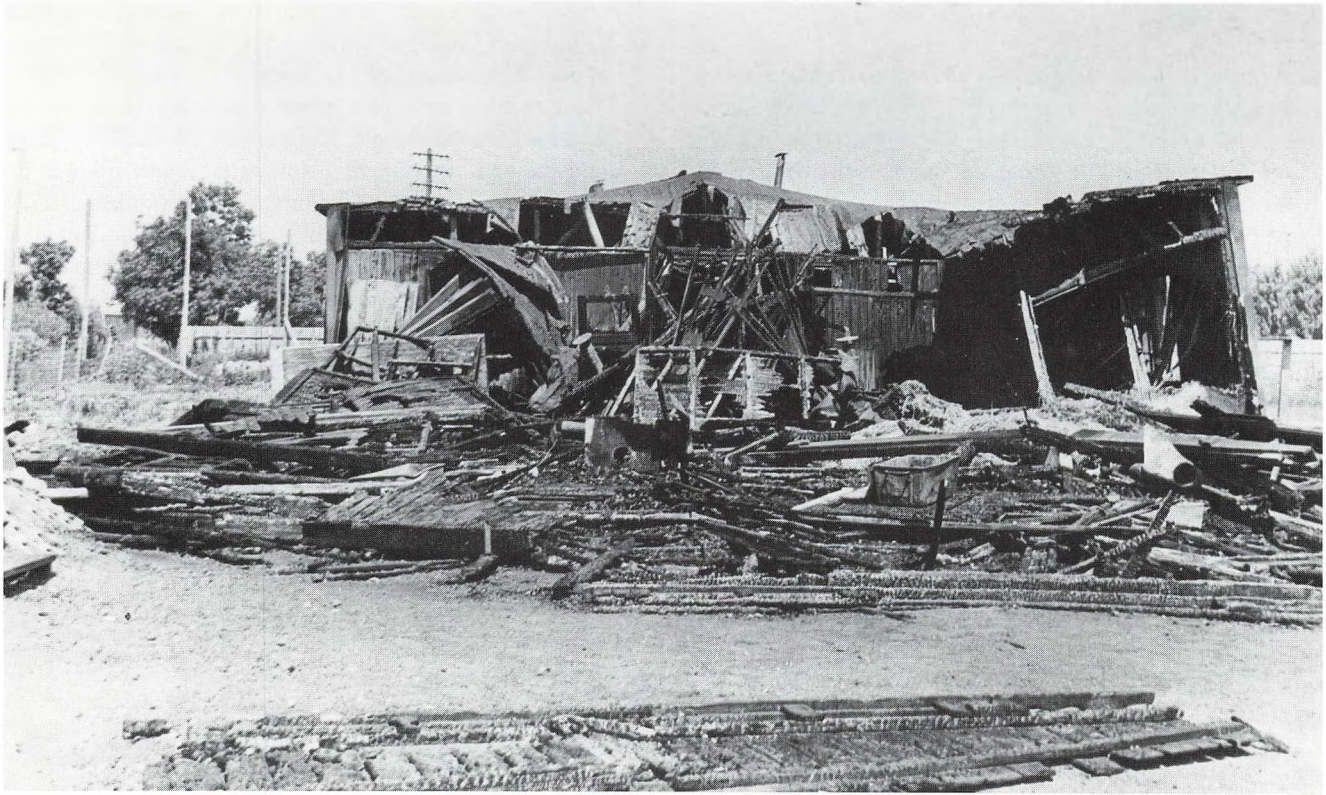

13. maj 1947: Bygning 201 i Ryvejslejren nedbrændt efter desinfektion med svovl. (Foto Reinhard Møller).

Straffelejren på Nordre Dragørvej

Som tidligere omtalt havde dele af Backersmindelejren i en periode fungeret som straffelejr. I 1946 indrettede man en lejr for mænd og kvinder ved Grushullerne.

Lejren, der officielt blev benævnt "Straffelejren", bestod af en tidligere tysk murstensbygning, en nyopført træbarak (kvindebygningen), en vagtbygning og retirader. De indsatte fik til opgave at grave et meget stort hul i nærheden af bygningerne. Det hed sig, at hullet skulle bruges som vandreservoir; men egentlig var det mest for at beskæftige de indsatte, at arbejdet blev startet. I 1947 lykkedes det delvist de indsatte at afbrænde træbarakken.

Ved mistanke om forsøg på smugling blev mandlige flygtninge visiteret af dansk politi, når de efter bevilget udgang kom tilbage til lejrvagten.

Mange blev anbragt i netop denne lejr, hvis de var blevet grebet i at smugle. Kommunalt ansatte, kvindelige medarbejdere fra Dragør blev efter aftale tilkaldt pr. telefon, når kvindelige flygtninge skulle visiteres.

I 1947, da straffelejren blev nedlagt, undlod man at nedrive murstensbygningen. Denne bygning blev indtil 1969 udlejet til den schweiziske væver *Emil Meier*.

Da det store rensningsanlæg blev anlagt, overtog kommunen bygningen. Kommunen har senere opført en ny bygning til erstatning for den gamle tyske murstensbygning fra 1944.

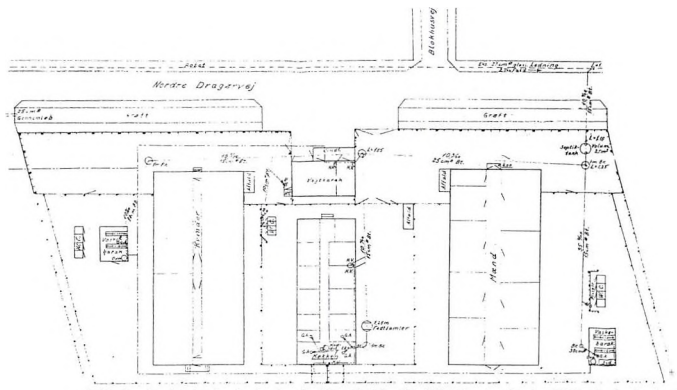

HJEMSENDELSE

I sommeren 1947 var der ikke flere flygtninge på Sydamager. Antal flygtninge generelt i Danmark opgjort pr. maj måned så således ud:

1945	ca.	245.000
1946	ca.	199.000
1947	ca.	125.000
1948	ca.	50.000

De sidste flygtninge blev afsendt med tog til Padborg fra gennemgangslejren i Kolding i februar 1949, 4 år efter de første flygtninge kom til Danmark.

Flygtningeadministrationen havde hele tiden arbejdet på at samle flygtningene i så få lejre som muligt. I sommeren 1947 var mange af de mindre forlægninger nedlagt. I Storkøbenhavn havde man stadig den store lejr på Kløvermarken, der, på nær hospitalsafsnittet, først blev nedlagt den 24. oktober 1947. I Jylland var den meget store lejr i Oksbøl den mest kendte.

Da flygtningene blev hjemsendt fra Sydamager, foregik det for manges vedkommende via den midlertidige gennemgangslejr i Store Magleby. På dagen, som alle havde set frem til, ankom en kolonne lastvogne, og efter diverse formaliteter med navneopråb o.s.v. satte lastvognskolonnen sig i gang med kurs mod Godsbanegården i København under ledelse af transportchef *Peter Foersom*.

Kolonnen blev eskorteret af dansk politi, og ved ankomsten sikrede politiet sig, at alle var med, og at alle kom med det tog, som under bevogtning skulle køre til Korsør.

Den sidste del af turen med færge Korsør - Nyborg og særtog til Kolding foregik stadig under bevogtning. Nu manglede der kun tre dages ophold i Kolding, og så var flygtningene i Tyskland.

Kun en mindre del af flygtninge kom tilbage til de områder af Tyskland, de havde forladt.

Flygtningene måtte medbringe deres retmæssige ejendele; men tæpper o.l., der var "organiseret" i lejrene, blev konfiskeret. Størst harme vakte det hos flygtningene, at noget af det ekstra madforråd de havde medbragt til hjemtransporten, blev konfiskeret.

Flygtningene måtte kun medbringe madforråd til mellem 3-10 dages forbrug (afhængig af bestemmelsesstedet). De allierede myndigheder i Tyskland ønskede ikke den uro med den evt. sortbørshandel, der kunne opstå, hvis der pludselig kom ekstraordinære madforsyninger.

90% af flygtningene, der havde været i Danmark, kom fra de gamle tyske østområder (vestlige del af Polen og delstaterne i det senere DDR). Det var kun ca. 30%, der i 1945-1949 blev modtaget i den sovjetiske besættelseszone.

Krokodillelejren 1945. (Foto: Viggo Iversen).

En del flygtninge kom hjem "før tiden", fordi det lykkedes at få dem klassificeret som "tilhørende Værnemagten". Såkaldte "Wehrmachtsgefolge" blev hjemsendt før flygtninge ifølge aftaler med de allierede i Tyskland. Da denne trafik blev opdaget, havde det sparet Danmark for en del udgifter. De efterlyste personer, der på den måde benyttede muligheden til at slippe væk, blev ofte pågrebet af de allierede i Tyskland.

I 1950 udsendte Flygtningeadministrationen en beretning om arbejdet, og Statens Filmcentral lavede en film om de 4 år. Senere er der udgivet enkelte større og mindre bøger om samme emne, f.eks. *Henrik Havreheds* doktorafhandling fra 1987.

De direkte samlede udgifter ved flygtningenes ophold blev dengang opgjort til 470 mill. kroner (ca. 6⅓ milliard kroner i 1993 priser). Vesttyskland har betalt ⅓ af de udgifter.

Det, at vi dengang havde så mange flygtninge i 4 år, huskes nu mest af de danske, der boede lige i nærheden af en lejr.

De historiske kendsgerninger om flygtningeproblemet i 1945-1949 bliver i dag langt overskygget, at de mere dramatiske beretninger fra datidens krigsskuepladser, danske begivenheder som jødetransporter, sabotage, schalburgtage og gensidige likvideringer.

Datoerne 9. april, 29. august, 19. september og 4. maj bliver stadig husket på samme måde som retsopgøret og varemanglen i efterkrigsårene.

Datidens flygtninge, der alle rejste hjem, er stort set glemt.

1945: Henrich-pejler ved Luftwaffe-radarstation "Krokodil" på Aflandshage. (Foto: CB-vagt Viggo Iversen).

"Kindergarten" i Backersmindelejren. (Foto: Irene Nilsson).

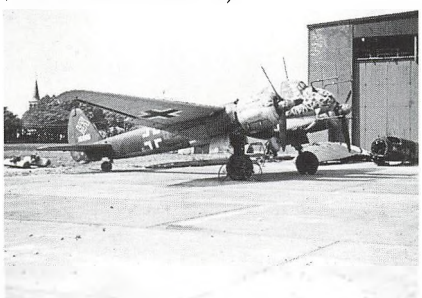

8. maj 1945: JU 88 G natjager ved den ikke færdigbyggede hangar i Store Magleby. (Foto: Poul Petersen).

1946: Ingeniørsoldat på vagt ved den nu nedrevne vagtbygning i Backersmindelejren. (Foto: Ejner Johnsen).

1945: Henrich-pejler ved Luftwaffe-radarstation "Krokodil" på Aflandshage. (Foto: CB-vagt Viggo Iversen).

"Kindergarten" i Backersmindelejren. (Foto: Irene Nilsson).

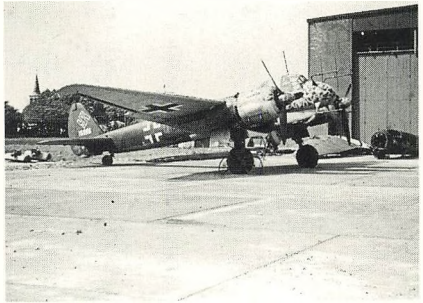

8. maj 1945: JU 88 G natjager ved den ikke færdigbyggede hangar i Store Magleby. (Foto: Poul Petersen).

1946: Ingeniørsoldat på vagt ved den nu nedrevne vagtbygning i Backersmindelejren. (Foto: Ejner Johnsen).

ISBN: 87-984422-5-2